

5.12. Цапко О.М. Національний традиціоналізм в зовнішній політиці сучасного Туркменістану: висновки для України

Як показує сучасна практика, український політичний та економічний інтерес до Туркменістану, як і до інших пострадянських країн Центральної Азії, у порівнянні із попередніми роками знаходиться на вкрай низькому рівні. Так за останні чотири роки відбулось різке падіння торгівельного обороту між Україною і Туркменістаном. Якщо у 2015 р. за даними Держстату України зовнішньоторговельний оборот між країнами становив 186 млн. дол. США (експорт – 171 млн., імпорт 15 млн.), то вже на 2018 р. р.

він упав майже у 2,6 рази і становив 71 млн. дол. США (експорт – 57 млн., імпорт – 14 млн.).

Тематика розвитку відносин з Туркменістаном не зачіпається також і в офіційних виступах українських політиків, програмах українських парламентських політичних партій та у внутрішньополітичному дискурсі. Обмежений інтерес України до Туркменістану істотним чином детермінується також географічною віддаленістю та російською транзитною блокадою традиційних шляхів сполучення України з цією державою.

Туркменістан значним чином втратив свою стратегічну привабливість для українських еліт та змістився на периферійне положення українських зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних відносин. Так, зокрема, у стратегічному пакеті (Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина України, Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», Стратегічний оборонний бюлетень України, Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017–2021) будь-які згадки про Туркменістан відсутні.

Не створює позитивного контексту для активного співробітництва і пасивна позиція Туркменістану щодо російської агресії проти України, хоча тут слід зазначити, що на відміну від інших пострадянських країн Центральної Азії ця держава не брала участі у негативному консолідованому голосуванні на Генеральній Асамблеї ООН (19.12.2017) проти резолюції «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь (Україна)».

На сьогодні основним принципом зовнішньої політики Туркменістану є проголошений 1995 р. його постійний нейтралітет. Статус постійно нейтральної держави Туркменістану закріплено також і в ст. 6 Конституції Туркменістану.

Сама ж політика туркменського нейтралітету виходить із історичних традицій туркменського народу, його споконвічної боротьби за свою незалежність. Довгий період часу туркмени не мали власної держави, а різні їх етнічні групи вважалися підданими хівинських ханів, бухарських емірів та іранських шахів, однак фактично туркменські племена були самостійними і проводили незалежну зовнішню політику. Зокрема це стосується етнічних спільнот, які населяли оазиси Мерв та Геок-Тепе. Туркмени в порівнянні з іншими центральноазійськими народами, найпізніше визнали над собою владу Російської імперії. Крім того, саме в Туркменістані найдовше існував рух «моджахедів», як борців за віру

та незалежність туркменського народу і цей рух тривав аж до середини 30-х рр. ХХ ст.

Тому при формуванні зовнішньої політики Туркменістану, поряд з прагматичними інтересами, значну роль відіграють і чинники туркменського традиціоналізму, які сформувалися у них протягом тривалого історичного розвитку. **До таких чинників зокрема відносимо:**

- значний ступінь присутності у житті Туркменістану регіонально-кланових зав'язків, які поряд із внутрішньою впливають і на зовнішню політику цієї держави;

- вплив ісламу, як фактору цивілізаційного та духовно-культурного впливу на зовнішньополітичну орієнтацію Туркменістану;

- прагнення правлячої еліти Туркменістану прискорити процес консолідації туркмен в єдину націю, усвідомлення ними своєї національної ідентичності.

Регіонально-кланові зав'язки в Туркменістані склалися історично, засновані переважно на землячкій єдності і певним чином структуровані на всіх рівнях соціальних відносин. Слід виділити п'ять великих локальних субетнічних районів республіки, зокрема народи теке (текінці), що переважають у центральній частині (у тому числі й Ашгабаті), йомуди (ємуди) – у західній, саліри і саріки – у південних, прикордонних з Афганістаном районах, ерсари – вздовж середньої й верхньої течії Амудар'ї і човдури – що населяють Дашховузський і північ Лебапського велаятів.

Впродовж століть «долинний» («оазисний») патріотизм відіграв ключову роль у процесах соціалізації та ідентифікації населення республіки. При цьому в радянський період зазначена кланова система не лише не була ліквідована, а навпаки підтримувалася Москвою, як своєрідний чинник стримування і протидії в республіці з метою забезпечення в ній внутрішньої стабільності. Так, до 1951 р. при владі в Туркменістані перебували представники текинського клану, оскільки Ашгабад знаходився на їхній історичній території. Однак з 1951 р. розпочалася зміна правлячих кланів. Так, з 1951 по 1958 рр. керував республікою Б. Баєв, який був вихідцем з клану алілінців, згодом його замінив представник клану мари Д. Караєв. У 1960–1969 рр. республікою керують представники клану йомудів, зокрема Б. Овезов, а після нього М. Гапуров.

Починаючи з 1973 р. влада в республіці перейшла знову до клану теке. На сьогоднішній день в політичній системі Туркменістану прослідковується протиборство столичного клану теке з найбільш сильними периферійними кланами йомудів і марійців. Цю

систему протиборства сформував ще перший президент Туркменістану С. Ніязов, який на початках свого правління спирався на підтримку чарджоуського клану, який був одним із відгалужень клану теке, однак згодом з метою уникнення монополії на владу в руках одного клану він вольовим рішенням залучав до управління державою представників периферійних кланів.

Така кланова диспозиція залишається в Туркменістані і на сьогодні. Крім того, саме через регіонально-кланові зв'язки рівень національної самосвідомості туркмен залишається низьким, незважаючи навіть на існування єдиної держави.

Другим чинником, який впливає на зовнішню політику сучасного Туркменістану є релігійний. Починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. в Туркменістані почався процес реісламізації. Для керівництва Туркменістану, так само як і для інших центральноазійських країн, постало першочергове завдання – використати об'єднавчу роль ісламу як для внутрішнього зміцнення свої держав, так і для підняття її зовнішньополітичного авторитету. Через особливості історичного розвитку іслам в Туркменістані є не лише релігією, а й способом життя переважної більшості туркмен-мусульман і значною мірою основою їхньої цивілізаційної самоідентифікації. У цьому сенсі роль релігії тут відрізняється від ролі релігії у християнських країнах, де віра перетворилася на особисту справу людини. Іслам в Туркменістані, навпаки, значною мірою регулює соціокультурну сферу суспільства, у тому числі взаємини між людьми, поведіння в побуті, сімейно-шлюбні відносини, а також істотно впливає на суспільно-політичне життя.

Третім чинником, який впливає на формування зовнішньої політики сучасного Туркменістану є потреба формування сучасної туркменської нації, та як зазначав С. Ніязов, «возвеличення туркменського національного духу» на основі злиття ідентичностей туркменських племен та регіональних союзів.

З цією метою С. Ніязов в 2001 р. видав «Рухнаму» (Книга духу), в якій найбільш чітко проявилася прагнення правлячої еліти сучасного Туркменістану відшукати традиції національної державності та культури. Незважаючи на те, що трактування історії народів Туркменістану часом носить тенденційний та заідеологізований характер, воно спрямоване на прискорення процесу консолідації туркмен в єдину націю, усвідомлення ними своєї спільної національної ідентичності.

Цей чинник, також активно використовується керівництвом Туркменістану для зовнішньополітичного виправдання існування в країні найжорсткішого в пострадянській Центральній

Азії авторитарного режиму, а політика нейтралітету слугує своєрідним захистом цього режиму від будь-якого зовнішнього втручання.

Висновки та рекомендації.

Враховуючи складні завдання, які стоять перед Україною, у зв'язку з російською агресією, великого значення набуває перспектива активізації двосторонніх відносин з Республікою Туркменістан, зважаючи на її важливе геополітичне положення та необхідність вирішення ряду питань, які можуть скласти взаємний інтерес. До числа таких питань зокрема ми відносимо:

схожість позицій країн з ключових питань міжнародної політики, зокрема з питань глобальної безпеки, що в перспективі сприяло б поглибленню співпраці обох країн в рамках міжнародних та регіональних організацій, насамперед ООН та ОБСЄ, в тому числі за такими ключовими напрямками, як глобальна енергетична безпека, транспортне співробітництво, протидія сучасним глобальним загрозам – міжнародному тероризму, незаконному обігу наркотиків, транснаціональної організованої злочинності;

значні перспективи вбачаються у співпраці між Україною та Туркменістаном у паливно-енергетичній, будівельній, транспортній, машинобудівній, сільськогосподарській, переробній галузях. Слід зазначити, що за оцінками міжнародних експертів, сировинні ресурси Туркменістану складають 45,44 млрд. тон умовного палива. За запасами природного газу країна займає 4 місце у світі. Поряд з цим, відповідно до Програми розвитку нафтогазової промисловості Туркменістану планується у 2030 р. довести річний видобуток природного газу до 250 млрд. куб., нафти – до 110 млн. тон.

Виходячи із вищезазначеного вважаємо за доцільне:

1. З метою збільшення зовнішньоторговельного обороту між Україною та Туркменістаном, а також підтримки діяльності українських компаній, які працюють в Туркменістані, необхідно активізувати прямі політичні контакти на найвищому рівні, з урахуванням як особливостей політичної системи цієї держави, так і звичаїв та традицій, які в ній існують.

2. Виходячи з того факту, що Туркменістан є закритою країною із закритою економікою, відповідним державним відомствам України необхідно вивчити клановий розклад в політичній системі сучасного Туркменістану, з метою максимального використання міжкланових суперечностей в українських національних інтересах. При встановленні особистих контактів з представника-

ми діючої в Туркменістані влади, необхідно знати про їх кланову приналежність та враховувати високий ступінь корумпованості керівництва Туркменістану.

3. При налагодженні довірливих відносин з представниками керівництва Туркменістану доцільно: при спілкуванні зі старшими за віком людьми ніколи не перебивати їх, не вступати в дискусію, висловлюючи свою думку – це сприймається як невихованість; не проявляти критичного ставлення до існуючого в державі політичного режиму; бути вкрай обережним при оцінці історичного минулого Туркменістану, особливо його історії 20–30 рр. XX ст. Зокрема необхідно уникати раніше загальноприйнятих назв як басмач чи басмацький рух, від цієї назви туркменська історіографія відмовилася. Слово «басмач» носить негативний відтінок і в перекладі з тюркської мови означає нападник, злодій тощо, в той час як слово «моджахед» означає борця за віру.

4. На рівні Кабінету Міністрів України та профільних міністерств слід розробити стратегію та дорожню карту державної підтримки та просування інтересів українських державних та приватних підприємств у їх роботі в Туркменістані, зокрема підтримки їх участі в різноманітних міжнародних торгах та тендерах.